

Vaivannäön kunnia

Työ ja antiikin filosofia

Antiikin kirjoittajien asenteet palkkatyöhön, ruumiilliseen työhön, käsityöammatteihin ja kaupankäyntiin ovat yleisesti kielteisiä tai vähintäänkin etäisiä. Työ on jotakin, mitä muut tekevät. Vapaus olla tekemättä palkkatyötä on vapaan ja arvokkaan elämän edellytys. Hyvä elämä ei kuitenkaan tarkoita joutilaisuutta, vaan mahdollisesti hyvinkin uutteraa ja kieltäymysten ryydittämää omistautumista palkkatyötä arvokkaammille asioille. Toisaalta antiikissa on myös kirjoittajia, jotka suorastaan ylistävät raskasta käytännön työtä.

Hesiodoksen *Työt ja päivät* on opetusruoelma pienviljelijän arjesta, jossa hyve (*aretē*) on ahkeruuden ja raa'an työn seuralainen¹. Tuskin voitaisiin olla kauempana Homeroksen, Hesiodoksen aikalaisen, kuvaamasta soturikuninkaiden ja sotilaskunnian maailmasta. Työ ei ole häpeä, kirjoittaja vakuuttaa, vaan peräti ainoa kunniallinen tapa elää, ja ahkeruus tuo mukanaan myös jumalien suosion. Kilpailunhalu (*eris*) ja suorainen kateus yllyttävät maanviljelijöitä työskentelemään yhä ahkerammin, laajentamaan omistuksiaan ja vaurastumaan, ja tämä on ehdottoman hyvä asia, toisin kuin sotaan ja väkivaltaan johtava kilpailunhalu. Sama kilpailunhalu kannustaa myös muiden ammattien harjoittajia yhä parempiin suorituksiin.² Hesiodoksen suhde työhön ei silti ole täysin ongelmaton. Hän kuvaa kaiholla ihmiskunnan varhaisempia sukupolvia, kulta-aikaa, hopea-aikaa ja niin edelleen, jolloin ihmiset olivat pitkäikäisiä, vapaita sairauksista ja myös työnteosta. Maa kantoi heille ravinnon itsestään tai he elivät puiden hedelmillä.³ Vasta Hesiodoksen oma sukupolvi, kurja rautainen sukukunta, on saanut kirouksekseen ja siunauksekseen jatkuvan raadannan. Työ on samalla kertaa sekä koettelemus että mahdollisuus jumalien suosion tavoitteluun omin avuin.

Vaikka antiikki ei tuntenut selvää, Raamatun luomiskertomuksen vertaista myyttiä työstä jumalien langettamana rangaistuksena, ihmisten mielisä kangasteli ajatus varhaisemmista ja viattomammista sukupolvista, jotka saivat runsaan elannon ilman vaivannäköä tekemättä väkivaltaa maalle ja merelle. Samalla hyväksyttiin väistämätön: rautaisen sukupolven lapsien on ponnistettava elämässä ja nähtävä vaivaa saavuttaakseen sen hyvän, mitä jumalat eivät enää ilman muuta tarjoa. Vaikeasti kääntyvä kreikan sana *ponos*, joka merkitsee vaivaa, ponnistelua, kärsimystä ja työntekoa (latinan sanalla *labor*, joka yhä elää monissa nykykielissä, on paljolti samat konnotaatiot), ymmärrettiin myönteiseksi haasteeksi: *filoponos*, vaivan ystävä, tarkoitti ahkeraa, työtä pelkäämätöntä ja suoranaisten sankarillista ihmistä. Herakles, antiikin suosikkiheeros ja yleisesti hyväksytyt esikuva, tunnettiin nimenomaan kahdestatoista uroteostaan, jotka käsittivät taisteluita hirviöitä vastaan, matkustamista maailman ääriin, laskeutumisen Manalaan ja raskaita menetyksiä. Herakleen uroteoista käytettiin sanan *ponos* ohella sanoja *ergon* ("työ", samaa kantaa kuin englannin *work*) sekä *athlos* ("koettelemus", vrt. nykykielten "atleetti" ja niin edelleen). Maisen vaivan lopuksi Heraklesta odotti palkkio, kuolemattomuus ja elämä jumalien parissa.

”Vaivan tie johtaa tosi onnellisuuteen, ei Paheen tarjoamaan helppojen nautintojen elämään.”

Sokrateen oppilas Ksenofon kuvaa nuorta Heraklesta, jota houkuttelevat kaksi kaunista naista, Hyve ja Pahe. Meikattu, pulska ja komeasti pukeutunut Pahe tarjoaa sankarille helppoa ja nautinnontäyteistä elämää, kun taas kaino ja vaatimattomaan valkeaan vaatteeseen sonnustautunut Hyve suositaa työn ja vaivan täyttämää taivalta:

”Minä kerron totuudenmukaisesti, miten jumalat ovat asiat järjestäneet. Jumalat eivät anna ihmisille mitään aidosti hyvää ja kaunista ilman vaivaa [*ponos*] ja huolta [*epimeleia*]. Jos haluat jumalien olevan sinulle suojeita, pitää sinun palvella jumalia; jos haluat ystäväsi rakastavan sinua, on sinun tehtävä heille hyvää [*euergetein*]; jos haluat kaupungin kunnioittavan sinua, on sinun oltava sille hyödyksi; jos haluat koko Kreikanmaan ihailevan hyvyttäsi [*aretē*], on sinun yritettävä tehdä hyvää [*eu poiein*] Kreikanmaalle; jos haluat maan tuottavan sinulle runsaan sadon, on sinun viljeltävä sitä; jos haluat rikastua karjanhoidolla, on sinun huolehdittava karjastasi; jos tavoittelet kunniaa sodan kautta ja haluat kyetä vapauttamaan ystäväsi ja kukistamaan vihollisesi, täytyy sinun opetella sodan taidot [*tekhnē*] alan asiantuntijoiden opissa ja harjoitella käyttämään niitä oikein; ja jos haluat olla ruumiiltasi kyvykäs, on sinun totuttava ruumis palvelemaan mieltä ja harjoitettava sitä vaivalla [*ponos*] ja hiellä.”⁴

Vaivan tie johtaa lopulta tosi onnellisuuteen (*eudaimonia*), joka on aivan toista kuin Paheen tarjoama helppojen nautintojen elämä.

Edellä luonnostellut asenteet koskevat jokseenkin

kaikkia antiikin filosofeja: Palkkatyötä ja ruumiillista työtä (ehkä maanviljelystä lukuun ottamatta) vierastetaan, mutta vaivannäköä ja ponnistelua riittävän ylevän päämäärän tavoittelussa ihaillaan. Samalla tunnustetaan laiskuuden ja helpomman tien vetovoima, jonka myös tarinan Herakles kokee, vaikka pystyykin tekemään oikean valinnan. Taitoon, ammattitaitoon sekä omien kykyjen ja yhteisen tietämyksen kehittämiseen suhtaudutaan myötämielisesti, mutta taidon ja tiedon alistamiseen kauppatavaraksi ei.

Työnjako ihmisten kesken

Klassisen kauden filosofit näkivät ihmisten välisen työnjaon toimivan yhteiskunnan peruspilarina. Platonin *Protagoraan* keskustelussa hyveen opetettavuudesta ja kansanvallan oikeutuksesta hyväksytään itsestäänselvyytensä, että ihmisillä on erilaisia kykyjä ja haluja eri ammattien harjoittamiseen, mikä palvelee yhteiskuntaa kokonaisuutena⁵. Protagoras ja Sokrates ovat kuitenkin eri mieltä siitä, onko poliittinen taito erilaista vai samanaista kuin muu ammattitaito eli kuuluuko se yhtäläisesti kaikille, kuten demokratiaa kannattava Protagoras esittää, vai vain alan ammattilaisille, yhteiskunnan ja yksilön hyvää ymmärtäville henkilöille, kuten Sokrates uskoo.

Protagoraassa yhteiskunta järjestyy ikään kuin itsestään, ja yhteiskunnan säilymisen kannalta tarpeelliset tehtävät löytävät tekijänsä yksilöiden tarttuessa toimeen kukin edellytystensä mukaisesti. Platon ei näytä kuitenkaan olleen asiasta vakuuttunut. *Valtiossa* hän esittelee

kuuluisaksi tulleen työnjakomallinsa kolmen yhteiskuntaluokan kesken. Tämä valtio on tiukan hierarkkinen, ylhäältä johdettu järjestelmä, jossa työnjako on pikemminkin hallitsevan luokan päätös kuin luontainen asiointi. Silti sen taustalla ovat ihmisten synnynäiset ja kasvatuksen myötä hankitut erot, jotka määrittävät heidän kykyjään ja myös halujaan toimia eri tehtävissä. *Valtion* yhteiskunnassa alimpana ovat maanviljelijät ja käsityöläiset, siis tuottava luokka. Keskelle sijoittuvat vartijat eli sotilasluokka, joka puolustaa yhteisöä ulkoisia vaaroja vastaan. Ylimpänä ovat filosofit: hallitsijat, jotka tekevät päätökset myös alempien luokkien puolesta. Alin luokka on lukumäärältään ylivoimaisesti suurin, ylin taas pienin.

Yhteiskuntajärjestys ei nojaa lakiin vaan toisaalta hallitsevan luokan älylliseen ja moraaliseen yliveraisuuteen, toisaalta siihen, että kaikkien oletetaan olevan tyytyväisiä omaan osaansa. Tyytyväisyyden takeena on Platonin usko yhteiskuntaluokkien edustajien perustavaan erilaisuuteen. Ihmissielussa on kolme osaa: ylin järki (*logos*), alin ruumiillisiin nautintoihin kohdistuva himo (*epithymia*) ja näiden keskivaiheilla kiivaus (*thymos*), joka on yhdistelmä aggressiota ja kunniantuntoa – se on voima, joka saa ihmisen tavoittelemaan valtaa ja toisten alistamista, mutta toisaalta halveksimaan alaisuutta ja karttamaan kasvojen menetystä⁶. Kuten *Valtion* kuvaus rappeutuneista poliittisista järjestelmistä osoittaa, *thymos* kannattelee yhteiskunnan moraalialloin, kun järjestä valtiota ohjaavana voimana on luovuttu: *thymoksen* läpituokema yhteiskunta on kurinalainen, miehuutta ja kunniaa arvostava timokratia (*timē*, kunnia)⁷. Nämä kolme osaa ovat läsnä jokaisessa ihmissielussa, mutta niiden voimasuhteet vaihtelevat. *Valtion* tuottavan luokan kansalaiset ovat *epithymian* hallitsemia. Näin he sopivat luonnostaan tuottajan rooliin. Materiaaliset hyödykkeet, ruoka ja juoma, kiinnostavat heitä, eikä heillä ole kykyä tai halua korkeampaan toimintaan. Vartijaluokka on puolestaan *thymoksen* hallitsemia. Vartijoiden mielenkiinto ja kyky suuntautuu valtion puolustamiseen, sotilaskunnian tavoitteluun ja kurinalaiseen elämäntyyliin. Filosofit, valtion johtajat, ovat tietysti sielun parhaan osan eli järjen ohjaamia.

Platonin käsitys ihmissielusta sellaisena kuin se esiintyy muiden muassa *Timaioksessa*, *Faidroksessa*, *Faidonissa* ja myös *Valtiossa* on perimmältään tasa-arvoinen. Kuolemattomat sielut ovat alkuperältään yhtäläisiä ja saaneet syntymässä saman osan.⁸ Mistä sitten johtuvat ihmisyksilöiden väliset erot? *Timaioksen* vastaus on yksiselitteinen: ruumiista⁹. Kuolematon sielu käsittää vain järjen, ja *thymos* ja *epithymia* yhdessä ruumiin yksilöllisesti vaihtelevien kvaliteettien kanssa määrittävät sen toimintaedellytykset yksilössä. *Timaios* esittää jopa, että sielut vaeltavat eläinten ja ihmisten ruumiiden välillä. Myös eläimillä on siten täysi järkiselä, mutta sen toiminta jää jotakuinkin olemattomaksi eläinten pitkulaisissa tai muutoin epäsuotuisissa muotoisissa päissä.¹⁰ Tätä taustaa vasten voidaan kysyä, miksei kaikkia *Valtion* kansalaisia yksinkertaisesti jalosteta ruumiiltaan ja sa-

malla sielultaan ihanteellisiksi – valtion säätelemää jalostustahan harjoitetaan joka tapauksessa vartijaluokassa¹¹. Kenties sielultaan huonompia yksinkertaisesti tarvitaan tekemään käytännön työt, jotta ihmiselämä olisi mahdollista; orjuutta *Valtiossa* ei tunneta.

Orjien työt ja demokratian turmelus

Platonin *Laeissa*, jota pidetään *Valtiota* myöhempanä teoksena, orjuus on itsestäänselvyys, kuten se antiikissa useimmiten oli. Vapaiden väliseen työnjakoon valtio ei sen sijaan juuri puutu¹². *Lakien* valtiossa orjat huolehtivat tehtävistä, joiden hoitaminen heikentäisi vapaiden elämänlaatua. He eroavat ulkomuodoltaan ja henkisiltä ominaisuuksiltaan vapaista kansalaisista. Platon huomauttaa, että orjien on syytä edustaa eri kansallisuuksia ja puhua eri kieliä, jotta laajamittaiselta kapinoinnilta vältytään¹³. Orjia koskee oma lainsäädäntö, ja he saavat samasta rikoksesta tyyppillisesti raskaamman ja ruumiillisemmän rangaistuksen kuin vapaat¹⁴. Lait ja niiden määrämät rangaistukset, jotka dialogin yhteiskuntamallissa ovat kansalaisten moraalisia kasvattajia ja ”sielun pelastajia”, toimivat orjien kohdalla ensisijaisesti pelotteina ja siten yhteiskuntarauhan takaajina¹⁵. On ilmeistä, ettei teos tunnusta orjien täyttä ihmisyyttä, vaikka varoitakaan kohtelemasta orjia kuin ”elukoita”¹⁶.

Aristoteles esittää *Politiikassaan* eksplisiittisesti, että ”luonnolliset” (*fysei*) orjat ovat sielultaan vajavaisia ihmisiä¹⁷. Siinä missä luonto on tarkoittanut vapaat miehet järkiolennoiksi, joiden korkein olemassaolon muoto on mietiskely, orjat on tarkoitettu ruumiilliseen työhön. Heidän ruumiinrakenteensa on vantterra, kun se vapailla miehillä on sirompi, ja heidän älynlahjansa ovat vaatimattomat. Kotieläinten tavoin he ovat kykenemättömiä päättämään asioista omasta puolestaan ja heidän etunsa on olla toisen määräysvallassa, kun taas vapaat miehet tarvitsevat näitä sielullisesti vajaita olentoja huolehtimaan omien päätöstensä, suunnitelmien ja harkintansa tulosten fyysisestä toimeenpanosta: ”Isännän ja orjan etu on yhteinen.”¹⁸

Platonian ja Aristotelesta yhdistää nuiva suhtautuminen yhtäältä tuottavaa työtä tekeviin ihmisiin, toisaalta demokratiaan. Platon tuomitsee demokratian *Valtiossa* toiseksi huonoimpana valtiomuotona heti tyrannian jälkeen¹⁹. Demokratia on massojen valtaa, jossa yhteiskunta ei pysty torjumaan alempien sielunusien huonoa vaikutusta yksilöiden ja yhteisön elämään, eikä edes yritä: kun kaikki ovat tasa-arvoisia, myös sielunusien yleviä ja alhaisia pyrkimyksiä suvaitaan yhtäläisesti. Aristoteles esittää saman asian viittaamatta sielunosiin. Kansanvalta voisi toimia, hän uskoo, jos kansa muodostuisi lähinnä oman maansa omistavista pienviljelijöistä, jotka ovat ahkeria, tarvittaessa motivoituneita sotilaita ja suostuvaisia jättämään politiikan sitä paremmin ymmärtäville. Mutta koska yhteiskunnassa on runsaasti kauppiaita, käsityöläisiä ja palkkollisia, joiden työ ”ei edellytä lainkaan hyvettä”, kansanvalta on huono ratkaisu, sillä valta ajautuu näiden liikkuvaisten, ehtiväisten ja palkkatyössä sielunsa

ja ruumiinsa turmelleiden amatööripoliitikkojen käsiin²⁰. Platonin ja Aristoteleen häijyt huomiot palkkatyön turmelevasta vaikutuksesta ja sopimattomuudesta vapaille miehille voidaankin lukea ensisijaisesti kritiikiksi Ateenan demokratiaa kohtaan: valta ei sovi kaikille²¹.

Demokratia yhteiskuntamuotona sai myöhemmässä antiikissa kannatusta etenkin roomalaisten stoalaisten piirissä. Stoalaiset korostivat myös orjien täyttä ihmisyyttä. Entinen orja Epiktetos muistutti, että orja on isännän veli, yhtäläisesti Zeuksen poika²². Orjuuden lakkauttamista stoalaiset eivät silti ajaneet. He katsoivat, että jokaisella ihmisellä on paikkansa elämän suuressa näytelmässä ja jokaisen roolin voi hoitaa yhtä kunnialla²³. Orjaa saa komentaa ja tarvittaessa rangaista, mutta hyvä stoalainen suhtautuu orjaansa suojelemaan kärsivällisesti, sillä hän näkee roolijaon taakse ja ymmärtää orjan kaltaiseksi järkiolennoiksi.

Aktiivinen vai passiivinen elämä?

Platon ja Aristoteles halveksivat tuottavaa työtä ja ihannoivat ”mietiskelevää” elämäntapaa, jossa ihminen käyttää parasta ja ominta osaansa, järkeään, järjen itsensä vuoksi, ei minkään ulkoisen päämäärän saavuttamiseksi. He kuitenkin pitivät aktiivista ja osallistuvaa kansalaisuutta hyvälle ihmiselle luontaisena elämänmuotona, osana ihmisen perusolemuksen määräämän tehtävän toteuttamista. Myöhemmässä antiikin filosofiassa tämä ei ollut itsestään selvää.

Suuret hellenistiset filosofikoulut epikuroalaisuus, stoalaisuus ja skeptisismi asettivat filosofian päämääräksi sisäisen vapauden ja mielenrauhan löytämisen. Filosofian harjoittaminen osoittaa ihmiselle alueen, jonka sisällä hänen on mahdollista olla suvereeni ulkoisesta todellisuudesta riippumatta: ihmisen omat ajatukset ja tunteet. Näiden koulukuntien ihannoima *apatheia* (”apatia”) merkitsi passiivisuuden (*pathein*) eli kohteena olemisen hylkäämistä²⁴. Filosofisesti täydellistynyt yksilö on oman sielunelämänsä subjekti.

Koulukuntien käsitykset hyvän elämän sisällöstä olivat kuitenkin yhteisestä perusajatuksesta huolimatta erilaiset. Stoalaiset katsoivat, että ihminen on perusluonnoltaan ”sosiaalinen ja toimelias” (*koinōnikos kai praktikos*)²⁵. Tällaiseksi luonto on hänet tarkoittanut ja tällaisena hän on onnellinen. Hyvä ihminen perustaa perheen, kasvattaa lapsensa, on mukana politiikassa ja pyrkii vaikuttamaan yhteiskuntaan, jossa elää. Maineen, kunnian ja vallan tavoittelu on sallittua ja jopa toivottavaa, kunhan se ei ole ristiriidassa hyveen kanssa. *Lathe biosas*, sanoivat taas epikuroalaiset: ”Elä salassa”²⁶. Tämä tarkoitti pienimuotoista elämää yhteiskunnan laitamilla ja turvautumista pikemminkin yksityiseen ystäväpiiriin kuin järjestäytyneeseen yhteiskuntaan. Vaikka epikuroalaiset ovat jääneet historiaan nautiskelijoina (englannin *epicure* tarkoittaa nimenomaan herkkusuuta), koulun kannattajien elämäntapa oli lähinnä luostarimainen. Ruoka ja juoma olivat tärkeitä, sillä ilman niitä ihminen kärsii, ja epikuroalaisen elämäntehtävä on minimoida kärsi-

simys. Ruokavalion tulee kuitenkin olla vaatimatonta, sillä luksukseen totuttautuminen altistaa kärsimykselle tulevaisuudessa, kun rahat loppuvat tai luksusta ei muusta syystä ole saatavilla.

Stoalaisten ja epikuroalaisten erilaiset näkemykset hyvästä elämästä kertautuvat koulujen teologisissa käsityksissä. Epikuroalaisen opin mukaan jumalat eivät ole luoneet maailmaa tai ihmistä eivätkä puutu millään tavalla kummankaan asioihin²⁷. Luultavasti he eivät niistä mitään tiedäkään. Havaitsemisen ja tietämisen epikuroalaiset nimittäin käsittivät vaikutuksen kohteena olemisena, aistielimiin ja sielukeskuksena toimivaan sydämeen törmäilevien atomikalvojen vastaanottamisena, ja on kyseenalaista, voiko tällaista tapahtua apaattisille, äärimmäisen hienoista atomeista rakentuville jumalille. Heidän paikkansa on maailmojen rajalla, ja sieltä kuvat jumalista toisinaan saavuttavat ihmiset unien ja ilmesytysten kautta. Normaali ihminen, Epikuros korostaa, palvovat jumalia – jumalien autuas, ikään kuin jäänyt olotila herättää ihmisessä kunnioituksen ja halun olla jumalien kaltainen: apaattinen ja toimeton.

Stoalaisten jumala, kaikkeutta hallitseva järki (*logos*), on puolestaan aktiivinen (*poioun*, ”tekevä”, vastakohtana muodottomalle aineelle, joka on *paschōn*, ”tekemisen kohteena oleva”), toimiva ja luova²⁸. Stoalaiset käyttivät jumalastaan myös sanaa *dēmiourgos*, jossa yhdistyvät *dēmos*, ”kansan”, ja *ergon*, ”työ” – alkujaan sana tarkoitti käsityöläistä, julkisesti palvelujaan tarjoavaa ammattilaista, mutta vakiintui sittemmin filosofisessa ja teologisessa kielenkäytössä tarkoittamaan luojajumalaa. Maailmankaikkeuden ja siinä elävien olentojen syntyminen ja elämä on *logoksen* itseilmaisua, sillä siinä ovat kaiken olevan siemenet. *Logos* on jatkuvasti läsnä kaikkialla antaen passiiviselle aineelle muodon, kvaliteetit ja pysyvyyden. Säännöllisin väliajoin se muuttaa itsensä tuleksi ja antaa maailman palaa poroksi; tämän jälkeen *logos* lepää hetkisen aloittaakseen uuden syklin, jossa maailmankaikkeus syntyy uudestaan, täsmälleen samanlaisena kuin edellisellä kierroksella.²⁹ Ihmisjärki on pala *logosta* puhtaimmassa muodossaan, ja ihmisen moraalisen elämäntehtävänä on saattaa oma sielunsa harmoniaan maailmankaikkeuden kanssa. On helppo nähdä, että *logoksen* rooli aktiivisena luojajumalana tarjoaa mallin stoalaisen viisaan toimelialelle elämälle.

Filosofit työssä ja vapaalla

Nykynäkökulmasta tarkasteltuna antiikin filosofit tekivät työtä. He kirjoittivat kirjoja – ahkerimmat satamäärin – ja lukivat ja kommentoivat kollegoidensa kirjoituksia, tutkivat, opettivat, luennoivat, johtivat filosofikouluja, toimivat vallanpitäjien neuvonantajina ja hoitivat erilaisia poliittisia tehtäviä. Antiikin näkökulmasta taas nämä olivat toimia, joihin filosofeilla oli aikaa ja mahdollisuuksia juuri siksi, ettei heidän vapaina ja usein omaa varallisuutta omistavina miehinä tarvinnut alentua palkkatyöhön. *Skholē*, vapaa-aika, oli luksusta, johon köyhällä Sokrateellakin oli filosofisen mielenlaatunsa an-

siosta varaa³⁰. Ja kuten tunnettua, ne harrastukset, joihin nimenomaan filosofit vapaa-aikansa käyttivät, ovat välittäneet sanan *skholē* nykykieliin merkityksessä ”koulu”.

Ei kuitenkaan ollut tavatonta, että filosofi pyysi palkkaa (kreik. *misthos*) antamastaan opetuksesta. 400-luvulla retoriikkaa, väittelytaitoa ja muita politiikassa tarvittavia taitoja opettaneet sofistit ovat tulleet kuuluisiksi nimenomaan korkeista palkkatoiveistaan. Protagoras vaati palkkaa huikeat sata *minaa*³¹; Hippias väitti tienäävansa vieläkin paremmin³². Sokrates puolestaan erottautui sofisteista korostamalla, ettei milloinkaan ottanut tai vaatinut minkäänlaista palkkaa antamastaan opetuksesta ja käymistään keskusteluista. Platonin *Apologiassa* Sokrates ihastelee ironiseen sävyyn sofisti Euenosta, joka on kyllin kyvykäs ottamaan tarjoamastaan kansalaistaidon opetuksesta viisi *minaa* – Sokrateella itsellään kun ei ole hallussaan mitään rahanarvoista tietoa tai taitoa³³. Jonkinlaisen palkkion arvoisena Sokrates toki piti Ateenalle tekemiään palveluksia moraalifilosofina: hänhän esitti oikeudenkäynnissä itselleen ”rangaistukseksi” oikeutta ilmaisiin aterioihin *prytaneionissa*³⁴. Sokrateen oppilaat eivät aina seuranneet mestarinsa esimerkkiä. Aiskhines, makkarantekijän poika, piti maksullisia luentoja, kaiketikin köyhyytensä pakottamana³⁵. Kyreneläisen koulukunnan perustaja Aristippos puolestaan vaati opetuksesta palkkaa ja lähetti rahat sitten Sokrateelle, kertoo eräs antiikin-aikainen juoru³⁶.

Kyynikot, jotka myös julistautuivat Sokrateen seuraajiksi, veivät rahan halveksunnan äärimilleen. Monimos-niminen orja, joka vapautui pankkiiri-isännästään viskottuaan teatraalisesti tämän rahat menemään, sanoi rikkauten olevan Onnettaren oksennusta³⁷. Krates jakoi rahansa maanmiehilleen ja toisen tarinan mukaan heitti ne mereen³⁸. Toisaalta filosofinen karaistuminen saattoi tarkoittaa myös palkkatyöhön liitetyn häpeän ylittämistä. Stoaalaisesta Kleanteesta³⁹

”Ei ollut tavatonta, että filosofi vaati palkkaa opetuksestaan.”

Vanhan kirjallisuuden päivät
pe 29. – la 30. kesäkuuta 2012
Sylvään koulu Sastamala

RAHIA

Tilaa ilmainen esite numerosta 050 301 5547.
Tykkää Facebookissa: www.facebook.com/vanhankirjallisuudenpaivat

vanhankirjallisuudenpaivat.com

kerrotaan, että hän työskenteli yöaikaan puutarhojen kastelijana, kuokki ja kitki ja jauhoi viljaa rahoittaakseen elämänsä; päiväsaikaan hän opiskeli filosofiaa. Tästä hyvästä häntä kutsuttiin jopa ”toiseksi Herakleeksi”. Hänen väitetään joutuneen tekemään oikeudessa selkoa ansiostaan, ja kun oikeus kuuli hänen yöllisestä ahkeroinnistaan, hänelle päätettiin myöntää kymmenen *minan* stipendi, mutta Kleantheen opettaja Zenon kielsi häntä ottamasta rahaa vastaan. Zenonin kerrotaan kouluneen oppilastaan myös vaatimalla provisiota tämän tuloista⁴⁰. Kynnikoita lähellä ollut Zenon näyttää toimineen tässä samassa hengessä kuin kynnikot, jotka opastivat kannattajiaan murtamaan erilaisia sosiaalisia tabuja itsehäpäisyn kautta⁴¹.

Kynnikoiden suhde työnteekoon oli jossain määrin ristiriitainen. He pitivät suurta osaa inhimillisestä toiminnasta ja tuottavasta työstä turhanaikaisena: ihminen ei tarvinnut kenkiä, paitaa, partaveistä, ruokailuvälineitä tai erikseen rakennettua asuntoa, ei ehkä edes viljeltyä tai kypsennettyä ravintoa. Oli nurinkurista, että hyödytön taideteos maksoi tuhansia drakhmoja, mutta mitta viljaa vain muutaman kolikon.⁴² Toisaalta jotkin anekdootit viittaavat siihen, että myös kynnikot arvostivat inhimil-

lisiä taitoja ja ihmisen kykyä hallita luontoa⁴³. Luonto on järjestänyt ihmisen elatuksen halvaksi ja yksinkertaiseksi, mutta vaivatonta ei elämä ole eikä saa olla. Kynnikoille *ponos* oli tärkeä käsite, ja heidän vaivannäkönsä kohdistui ennen muuta henkisen ja ruumiillisen kestävyyyden kehittämiseen. Orjuutta kynnikot eivät näytä varsinaisesti vastustaneen, mutta he halveksuivat orjien työpanokseen nojaavien ihmisten velttoutta. ”Autuas olet vasta sitten, kun sinulta pyyhitään nenäkin”, sanoi Diogenes miehelle, jolle orja puki kengät jalkaan, ”ja se tapahtuu sitten, kun et enää osaa käyttää käsiäsi.”⁴⁴

Raakaa mustekalaa syövässä kynnikossa tiivistyy se itseriittoisuus (*autarkeia*), jonka monet antiikin filosofikoulut Sokrateen hengessä asettivat ihanteekseen sekä tunne-elämässä että suhteessa ulkoiseen hyvään⁴⁵. Jumala yksin on riippumaton muista ja lähinnä jumalaa on se, joka tarvitsee vähiten. Vaikka peripateettinen koulu poikesi hellenistisistä kouluista myöntäessään auliisti hyvän elämän riippuvan myös tekijöistä, jotka eivät ole yksilön omassa vallassa, Aristoteleskin pitää parhaana elämää, joka on eniten jumalan olemassaolon kaltaista. Siksi maanviljelijä on parempi kuin palkkatyöläinen: hän on *autourgos* eli tekee työtä itselleen, ei muille.⁴⁶

Viitteet & Kirjallisuus

- Hesiodos eli 700-luvulla eaa, ja hänen teoksensa *Erga kai hemerai* on ilmestynyt Paavo Castrénin suomennoksena *Työt ja päivät* (Tammi, Helsinki 2004). Muista antiikin maanviljelysoppaista voidaan mainita latinankieliset M. Porcius Caton *De re rustica* (*Herrasmiesmaanviljelijän käsikirja*, Suom. Paavo Castrén, Tammi, Helsinki 2006), Vergiliuksen *Georgica* (*Maanviljelijän työt*, Suom. Teivas Oksala, Gaudeamus, Helsinki 1976), Columellan *De Re Rustica* sekä ensyklopedisti Varron esitys maanviljelyksestä. Ksenofonin *Oikonomikos* (*Talouden taito*, Suom. Ulla Tervahauta, Gaudeamus, Helsinki 2009) on puolestaan tärkeä lähde klassisen kauden tilanhoitoon ja taloudenpitoon.
- Hesiodos, *Työt ja päivät*, säkeet 24–26.
- Sama, säkeet 106–201. Vrt. kuitenkin Ovidius, *Muodonmuutoksia* 123–124 (Suom. Alpo Rönty, WSOY, Helsinki 1997), jossa maanviljelys alkaa jo hopea-ajalla.
- Ksenofon, *Muistelmia* 27–28 (suomeksi teoksessa *Sokrates*, Suom. Pentti Saarikoski, Otava, Helsinki 1960). Jakso on parafrasi sofist Prodikoksen kadonneesta kirjoituksesta. Sitaatin käännös Marke Ahonen.
- Protagoras* 320d–322d.
- Sielun kolmijaosta ks. esim. *Valtion* kirja IV ja *Timaios* 69d–71d.
- Valtio* 546a–550c.
- Esim. *Timaios* 41e.
- Vrt. esim. Christopher Gill, *The Body's Fault? Plato's Timaeus on Psychic Illness*.

- Teoksessa *Reason and Necessity. Essays on Plato's Timaeus*. Toim. M. R. Wright. Duckworth, London 2000, 59–84.
- Timaios* 91e. Vaikka järkisielu on aineeton, sen muoto on pyöreä.
- Valtion* kirja V.
- Lakien* valtiossa kullakin kansalaisella on samankokoinen pala maata, joka periytyy isältä pojalle; kukin huolehtii tästä omistuksestaan, mutta ei välttämättä viljele sitä omin käsin.
- Lait* 777c–d.
- Vrt. Trevor J. Saunders, *Plato's Penal Code. Tradition, Controversy, and Reform in Greek Penology*. Clarendon Press, Oxford 1991, erit. 334–348.
- Vrt. 909a.
- Vrt. 777a.
- Orjan asemaa käsitellään luvuissa I. 3–7. ”Luonnollisilla orjilla” tarkoitetaan lähinnä barbaareja, vaikka Aristoteles ei tätä selvästi sanokaan. Ks. myös P. A. Brunt, *Aristotle and Slavery*. Teoksessa *Studies in Greek History and Thought*. Clarendon Press, Oxford 1993, 343–388.
- Politiikka* I. 2, 1252a31–34
- Valtio* 557a–561e.
- Politiikka* VI. 4; vrt. myös VIII. 2, 1337b5–21.
- Catharina Lis, *Perceptions of Work in Classical Antiquity. A Polyphonic Heritage*. Teoksessa *The Idea of Work in Europe from Antiquity to Modern Times*. Toim. Josef Ehmer & Catharina Lis. Ashgate, Surrey 2009, 33–68 (40–45). Ks. myös Herbert Applebaum, *The Concept of Work. Ancient, Medieval, and Modern*. State University Of New York

- Press, Albany 1992, 60–67.
- Keskustelut* 1, 13. Vrt. myös 1, 19, 9.
- Vrt. Diogenes Laertios, *Merkittävien filosofien elämät ja opit* (= DL; Suom. Marke Ahonen. Kustannusosakeyhtiö Summa, Helsinki 2003) 7, 160.
- Apatheia* tarkoittaa erityisesti tunteista (*pathos*) vapautumista.
- DL 7, 123.
- Plutarkhos laati maksiimista pienen tutkielman, joka tunnetaan latinankielisellä nimellä *De latenter vivendo*.
- Epikurolaisesta teologiasta ja sen tulkinnoista ks. esim. Anthony Arthur Long & David Neil Sedley, *The Hellenistic Philosophers* I. Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 139–149.
- Esim. DL 7, 134–138.
- Vrt. esim. Seneca, kirje 9, 16.
- Vrt. Ksenofon, *Pidot* 4, 44.
- DL 9, 52.
- Platon, *Hippias major* 282e.
- Platon, *Apologia* 20a–c. Vrt. myös Ksenofon, *Apologia* 16.
- Apologia* 36d.
- DL 2, 62.
- DL 2, 65.
- DL 6, 82 ja Stobaios, *Anthologium* 4, 31c, 89. Monimos eli 300-luvulla eaa.
- DL 2, 87.
- Eli 300- ja 200-lukujen taitteessa.
- DL 7, 168–170.
- Esim. DL 6, 35–36; 6, 94 ja 7, 3.
- DL 6, 35.
- DL 6, 24.
- DL 6, 44.
- Kynnikoita ja raa’asta mustekalasta ks. DL 6, 76.
- Vrt. *Retoriikka* II. 4, 1381a20–23.

